

राष्ट्रीय एकात्मतेकरिता लोकशाही आणि भारतीय संविधानाची महत्ता याविषयी

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा दृष्टीकोण

डॉ. रवींद्र सहारे

सहयोगी प्राध्यापक,

अनिकेत कॉलेज ऑफ सोशल वर्क, वर्धा.

Email :-sahareravi4@gmail.com

Mob No :9049669043

सारांश :-

२६ जानेवारी १९५० ला भारत देश खऱ्या अर्थाने प्रजासत्ताक झाला व लोकांचे राज्य सुरू झाले. राज्यकारभार करणारे कोणीही असो तो जन-कल्याणांसाठी व लोकांच्या सेवेसाठी संविधानाने सांगितलेल्या मानवी मूल्यांवर आधारित असला पाहिजे. व हे संविधानाचे नीती -निर्देश आहेत. म्हणूनच कायदेमंडळ, न्यायपालिका, कार्यपालिका, पत्रकारिता या चार लोकशाहीच्या आधार स्तंभावर समाजाच्या राष्ट्राच्या समस्यांचे निराकरण झाले पाहिजे व त्यांना -त्यांना सर्व समाजातिल , धर्मातील जनतेला सम-समान न्याय ,हक्क मिळाला पाहिजे. व एक राष्ट्र संघ या उद्देशाने संपूर्ण भारताचा विकास झाला पाहिजे. संविधानाच्या उद्देशिकेमध्ये ध्येय व उद्देश लक्षात घेऊनच विकासाची वाटचाल करायची आहे. या करिता संविधानांमध्ये भाग चार मधील राज्याच्या धोरणाची 'मार्गदर्शक तत्वे' (डायरेक्टिव्ह प्रिंसिपल स्टेट पॉलिसी) मांडली आहेत. भारताच्या संविधान निर्मितीतील या योगदानामुळे त्यांना भारतीय संविधानाचे शिल्पकार म्हणतात. २६ नोव्हेंबर या दिवशी संविधान दिन (राष्ट्रीय विधी दिन किंवा राज्यघटना दिन) संपूर्ण भारतभर साजरा केला जातो. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मसूदा समितीचे अध्यक्ष या नात्याने एका सशक्त राष्ट्र-राज्याचा पुरस्कार केला.

कि वर्ड्स : राष्ट्रीय एकात्मता, लोकशाही, भारतीय संविधान, स्वातंत्र्य, समता, बंधुभाव

प्रस्तावना :-

भारत हा जगांतील लोकशाही असलेला देश आहे. भारतीय संविधानामुळे हा देश एक-संघ असून प्रगतीपथावर आहे. आपली लोकशाही टिकवून ठेवणे, समृद्ध करणे हे भारतीय लोकांवर व त्यांनी निवडून दिलेल्या लोकप्रतिनिधींच्या वर्तनावर व व्यवहारांवर अवलंबून आहे. सोबतच शासन -प्रशासन व्यवस्थेतील आणि न्यायपालिकेतील लोक काय? व कसे करतात यावर लोकशाही अवलंबून आहे.

दिनांक २६ जानेवारी १९५० ला भारत देश खऱ्या अर्थाने प्रजासत्ताक झाला व लोकांचे राज्य सुरू झाले. राज्यकारभार करणारे कोणीही असो तो जन-कल्याणांसाठी व लोकांच्या सेवेसाठी संविधानाने सांगितलेल्या मानवी मूल्यांवर आधारित असला पाहिजे. व हे संविधानाचे नीती -निर्देश आहेत. म्हणूनच कायदेमंडळ, न्यायपालिका, कार्यपालिका, पत्रकारिता या चार लोकशाहीच्या आधार स्तंभावर समाजाच्या राष्ट्राच्या समस्यांचे निराकरण झाले पाहिजे व त्यांना -त्यांना सर्व समाजातिल , धर्मातील जनतेला सम-समान न्याय ,हक्क मिळाला पाहिजे. व एक राष्ट्र संघ या उद्देशाने संपूर्ण भारताचा विकास झाला पाहिजे.

संविधानाच्या उद्देशिकेमध्ये ध्येय व उद्देश लक्षात घेऊनच विकासाची वाटचाल करायची आहे. या करिता संविधानांमध्ये भाग चार मधील राज्याच्या धोरणाची 'मार्गदर्शकतत्वे' (डायरेक्टिव्ह प्रिंसिपल स्टेट पॉलिसी) मांडली आहेत. भारताच्या संविधान निर्मितीतील या योगदानामुळे त्यांना भारतीय संविधानाचे शिल्पकार म्हणतात.

२६ नोव्हेंबर या दिवशी संविधान दिन (राष्ट्रीय विधी दिन किंवा राज्यघटना दिन) संपूर्ण भारतभर साजरा केला जातो.

१) दि. २९ ऑगस्ट १९४७ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या नेतृत्वाखाली भारतीय संविधानाच्या निर्मितीसाठी मसूदा समितीची स्थापना झाली

- २) आणि अंतिम मसुदा दि. २६ नोव्हेंबर १९४९ रोजी संविधान समितीने स्वीकारला.
- ३) त्या संविधानाचे राष्ट्रार्पण दि. २६ जानेवारी १९५० रोजी करण्यात आले.
- ४) दि. १९ नोव्हेंबर २०१५ रोजी भारत सरकारने एका अधिसूचनेद्वारे २६ नोव्हेंबरला 'संविधान दिन' म्हणून घोषित केले.
- ५) त्याआधी, १९७९ सालापर्यंत हा दिन 'राष्ट्रीय विधी दिन' म्हणून पाळला जात होता.
- ६) भारत हा सरकारच्या एक संसदीय प्रणालीसह एक सार्वभौम समाजवादी धर्मनिरपेक्ष लोकशाही प्रजासत्ताक आहे.
- ७) संविधानानुसार भारत कायद्यात निर्दिष्ट नियमांच्या हद्दीत कामकाज करणारा शासित देश ठरलेला आहे.
- ८) संसदीय लोकशाही, संघराज्यीय पद्धत, मुलभूत हक्क व त्यासाठी (न्यायालयीन यंत्रणा), मार्गदर्शक तत्त्वे, केंद्र राज्य संबंध, संविधानात दुरुस्ती ही संविधानातली प्रमुख अंगे आहेत.
- ९) भारतीय संविधान धर्मनिरपेक्ष लोकशाही प्रजासत्ताक घडविण्याचा व सर्व नागरिकांना समता, स्वातंत्र्य आणि बंधुतेची शिकवण देते.
- १०) भारताचे राष्ट्रपती हे भारताच्या केंद्रीय कार्यकारी मंडळांचे संविधानात्मक प्रमुख आहेत.
- ११) भारतात संविधानाची अंमलबजावणी दोन घटकांमधून केली जाते. पहिले राजकारणीद्वारे चालवली जाणारी सभागृहे आणि दुसरे म्हणजे कायदा न्यायप्रणाली (भारतीय न्यायालये).
- १२) भारतीय संविधान सार्वभौम राष्ट्रासाठीचे जगातले सर्वात मोठे संविधान आहे.
- अलबामा या देशाच्या संविधानानंतर, भारतीय संविधान १,४५,००० शब्दांसह जगातले दुसरे सर्वात मोठे व सक्रिय संविधान आहे.
- १३) १९५० साली अमलात आलेले भारतीय संविधान मुख्यत्वे १९३५ च्या भारत सरकार कायद्यावर (छवअमतदउमदज वी पदकपं खज वी १९३५) वर आधारित आहे.
- १४) नागरिकत्व, निवडणूका व अंतरिम संसदेविषयीचे आणि इतर काही तात्पुरत्या बाबी तत्काळ लागू झाल्या.
- १५) संविधान संपूर्ण रूपाने जानेवारी २६, १९५० रोजी लागू झाले. त्यामुळे २६ जानेवारी हा दिवस 'भारतीय प्रजासत्ताक दिन' म्हणून साजरा केला जातो.
- १६) भारताची राज्यघटना उद्देशिका, मुख्य भाग व १२ पुरवण्या (परिशिष्टे) अशा स्वरूपात विभागली आहे.
- १७) मुख्य संविधानाचे २२ विभाग असून त्यांची अनेक प्रकरणांमध्ये विभागणी केलेली आहे.
- १८) सुरुवातीच्या ३९५ कलमांपैकीची काही कलमे आता कालबाह्य झाली आहेत.
- १९) सध्या राज्यघटनेत ४४७ कलमे असून भारतीय संविधान जगातल्या सर्वात मोठ्या संविधानांमध्ये मोडते.
- २०) भारतीय संविधानाच्या उद्देशिकेप्रमाणे भारत हे सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष, लोकशाही प्रजासत्ताक आहे.
- २१) मूळ उद्देशिकेत समाजवादी व धर्मनिरपेक्ष हे शब्द नव्हते.
- २२) राज्यघटनेच्या ४२ व्या दुरुस्तीद्वारे ते उद्देशिकेत घालण्यात आले.

राष्ट्रीय एकात्मतेविषयी बाबासाहेबांचा दृष्टिकोन :-

राष्ट्रीय एकात्मतेविषयी बाबासाहेबांचा दृष्टिकोन अतिशय वास्तववादी होता. त्यांच्या मते “ सामाजिक न्यायावर आधारित राष्ट्रवाद आणि एकात्मता यांना कायदेशिररित्या घटनात्मक व्यक्तिशी जोडला गेला नाही तर तो भ्रमच राहिल.” त्यामुळे एकात्मता आदि सामाजिक न्याय या संकल्पनेचे कायदेशीर शब्दात रूपांतर करण्यासाठी बाबासाहेबांनी खूप कष्ट घेतले. न्यायमूर्ती के. स्वामी यांनी राष्ट्रवादाला कायदेशीर अभ्यास करतांना आंबेडकरांना विविध कारणांवरून खरे लोकशाहीवादी आणि एक राष्ट्रवादी म्हटले आहे. आंबेडकरांनी जातीवाद, अलिप्ततावाद, सांप्रदायिकता आणि भाषिक भेद या सारख्या वाईट गोष्टीविरुद्ध आयुष्यभर युद्ध पुकारले. या गोष्टीने हा कृत्य वाढते व लोक लहान-लहान तुकड्यात विभागल्या जातात. अशामुळे राष्ट्राच्या एकात्मतेला छेद जातो.

उपेक्षित वर्गाला मुख्य प्रवाहात आणणे :-

राष्ट्रवाद ही जरी मुख्य भावना असली तरी राष्ट्रीय एकात्मता ही एक प्रक्रिया आहे. भारतासारख्या बहु-सांस्कृतिक आणि बहु-धार्मिक देशात एकात्मता गुंता-गुंतीची आहे. एका शब्दात एकात्मता म्हणजे एकात्मिकरण होय, परंतु जेव्हा आपण राष्ट्रीय स्तरावर या एकत्रीकरणाबद्दल बोलतो तेव्हा ही प्रक्रिया अधिक कठीण होते. कारण जेव्हा आपण राष्ट्रीय स्तरावर एकत्रीकरणाबद्दल बोलतो. तेव्हा संपूर्ण समाज, कायदा, राजकारण, शिक्षण, आणि अर्थव्यवस्था लक्षात घेतो. परंतु राष्ट्रीय एकात्मता हे खरे तर राजकीय, सांस्कृतिक, प्रशासकीय आणि अगदी भावनिक एकात्मतेचा वैश्विक संच आहे. म्हणून बाबासाहेब आंबेडकरांनी समाजातील उपेक्षित वर्गाला मुख्य प्रवाहात आणले. भेदभाव करणाऱ्या परंपरा नष्ट केल्या. या त्यांच्या विचारांचे प्रतिबिंब राज्यघटनेच्या प्रस्तावनेत आढळते. जिथे भारतातील प्रत्येक नागरिकाला समान दर्जा आणि संधी देण्याचे वचन दिले आहे. यामुळे बंधुत्वाला चालना मिळून देशाच्या एकत्रीकरणाला वाव मिळतो.

सौहार्दाची व बंधुत्वाची भावना जोपासणे :-

'बंधुता' हा शब्द एकात्मतेच्या प्रक्रियेत चालणारा आत्मा आहे. आणि देशातील नागरिकांमध्ये सौहार्दाची भावना वाढविण्यासाठी 'बंधुता' हा शब्द आपल्या घटनेत समाविष्ट करण्यात आला. डॉ. बाबासाहेबांना असा विश्वास होता की, भारतात बंधुभावाची जाणीव झाली तेव्हा, जातीव्यवस्था पाळणे हा देशाच्या कायदयाने फौजदारी गुन्हा आहे. आणि कदाचित आपल्या राज्यघटनेने राष्ट्रभारणीच्या दिशेने हे सर्वात महत्वाचे पाऊल आहे.

भाषा विभाजनावर आधारित प्रांत निर्मितीला विरोध :-

डॉ. बाबासाहेबांचा प्रांतनिर्मितीला पूर्णपणे विरोध होता. कारण भारताची उत्तर-दक्षिण फाळणी आणि त्यासाठी त्यांच्याकडे एक अनोखा उपाय होता. एकच भाषा बोलणारे राज्य निर्माण झाले तर अशांची दिर्घकाळ त्यांची वेगळी ओळख निर्माण होईल. असा त्यांचा विश्वास होता. भारताला स्वातंत्र्य मिळण्यापूर्वीच आंबेडकरांनी राष्ट्रीय एकात्मतेसाठी परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी अथक परिश्रम घेतले. सन १९२८ मध्ये सायमन कमिशन समोर हजर झाले तेव्हा त्यांनी भाषा विभाजनावर आधारित प्रांत निर्मितीला कडाडून विरोध केला.

राष्ट्रीय एकात्मिकतेकरिता सामाजिक आत्मसाती करणाला प्राधान्य :-

भारत देशात सामाजिक एकात्मता घडवून आणण्यासाठी संविधानाच्या प्रस्तावनेत आदर्श न्यायासह नविन सामाजिक व्यवस्थेचा विचार केला. यासाठी आपल्या सर्व नागरिकांना विचार श्रद्धा, विचार, अभिव्यक्ती आणि राष्ट्राचा पाया रूढावण्यासाठी आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय स्वातंत्र्य प्रदान केले. व देशात एकत्रिकरणाला चालना मिळाली.

राष्ट्रीय एकात्मिकतेकरिता लोकशाहीला प्राधान्य :-

डॉ. बाबासाहेबांनी देशातील प्रत्येक पंथ आणि समाजात डोकावून त्यांच्या समस्या दूर करणाऱ्या प्रयत्न केला त्यांनी आपल्या विचारांतून महिलांच्या दुर्दशेकडे दुर्लक्ष केलेले नाही. व त्यांच्या उन्नती करिता धोरणे तयार केली. आणि लोकशाही व्यवस्थेद्वारे राष्ट्रीय एकात्मता घडवून आणण्याची कल्पना केली. कारण लोकशाही ही लोकांच्या मुक्तीचे प्रभावी साधन मानतात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांसाठी लोकशाही ही केवळ राजकीय शिकवण नव्हती तर ती एक सामाजिक शिकवण ही होती. भारतासारख्या बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक, आणि बहुभाषिक देशात राष्ट्रीय एकात्मता घडवून आणण्यासाठी लोकशाही हाच सर्वोत्तम मार्ग आहे. असा त्यांचा विश्वास होता.

संपूर्ण भारत देश बाबासाहेबांच्या राष्ट्रवाद आणि राष्ट्रीय एकतेच्या विचाराने, दृष्टीने आज आपण एक देश म्हणून एकसंध उभे आहोत. बाबासाहेबांनी एकात्मिक आणि अखंड भारताची केवळ कल्पनाच केली नाही तर ती प्रत्यक्षात अंमलात आणली आहे. त्यांच्या काळजीपूर्वक विश्लेषण केल्याने आणि काळजीपूर्वक मसुदा तयार केलेल्या धोरणाद्वारे, भारतीय संविधानात माणसाच्या तेजाचे उदाहरण राष्ट्रवाद आणि राष्ट्रीय एकात्मतेच्या विचारांचे प्रतिबिंब आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे खरोखरच भारताने निर्माण केलेल्या मौल्यवान रत्नांपैकी एक रत्न होय.

संदर्भ :-

- आंबेडकर बी. आर (१९४०) थॉट्स ऑफ पाकिस्तान, ठक्कर आणि कंपनी

- इ. झेड. खोब्रागडे (१६ डिसेंबर २०१९) पाचवी आवृत्ती, आपले संविधान
- इंडिया फाउंडेशन (१५ जुलै २०१६) आंबेडकरांच्या राष्ट्रवादाच्या विचारांची पुनरावृत्ती.
- गायकवाड. एस. एम. (१९९८) आंबेडकर अँड इंडियन नॅशनलीझम इकॉनॉमिक अँड पॉलिटिकल, विकली—क्रमांक—१०
- थिंक इंडिया (२७ मे २०२०) ब्लॉग तपशील
- गायकवाड राजवंश, डॉ. ज्ञानराज काशिनाथ, महामानव डॉ. भिमराव रामजी आंबेडकर, रिया प्रकाशन, कोल्हापूर सहावी आवृत्ती, ऑगस्ट २०१६ पृ. क्र. ३२
- किर धनंजय, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, पाचवी आवृत्ती, एप्रिल २०६६ लोखंडे भाऊ, महामानव डॉ. आंबेडकरी हितशत्रुंच्या जाणिवा, परिजाता प्रकाशन, कोल्हापूर, (२०१२)
- आगलावे डॉ. सरोज, कर विकासोन्मुख व्हावेत, लोकसंता अंक १०, मुंबई, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, महाराष्ट्र शासन, १२
- डेसिल्ह्वर, डू. "लोकशाहीबद्दल जागतिक चिंता असूनही, अर्ध्याहून अधिक देश लोकशाहीवादी आहेत." *प्यू रिसर्च सेंटर*, १४ मे २०१९,
- कॅम्ब्रिज, एथन बी., आणि कॉन्व्हर्स, नॅथन. "यंग डेमोक्रेसीचे भाग्य." केंब्रिज युनिव्हर्सिटी प्रेस, २००८, आयएसबीएन ९७८०५११८१७८०९.
- डायमंड, लॅरी. "लोकशाहीचा न्हास?" जॉन्स हॉपकिन्स युनिव्हर्सिटी प्रेस, १ ऑक्टोबर २०१५, ISBN-१०
- गॅंगनॉन, जीन-पॉल. "२, २३४ लोकशाहीचे वर्णन: लोकशाहीच्या बहुलवादाचे अद्यतन." लोकशाही सिद्धांत, खंड ५, क्रमांक १, २०१८.
- वोलोक, यूजीन. "अमेरिका हे प्रजासत्ताक आहे की लोकशाही?" *द वॉशिंग्टन पोस्ट*, १३ मे २०१५,
- Adolph Barbara, The Role of Self-Help Groups in Rural Non-Farm Employment, <http://projects.nri.org/rnfe/pub/papers/roleofselfhelpgroups.pdf>(Accessed dt. 10 Sept. 2015).
- Bansal AjitKumar and Bansal Anu, Microfinance And Poverty Reduction In India. *Integral Review- A Journal of Management*, (5) (1) (2012) 31-35,
- http://www.integraluniversity.ac.in/12052010/Ajit_Anupdf(Accessed dt. 10 Sept. 2015).
- <http://www.saga.cornell.edu/saga/ilri0606/26coppock.pdf>(Accessed dt. 10 Sept. 2015).
- <https://www.washingtonpost.com/news/volokh-conspiracy/wp/2015/05/13/is-the-united-states-of-america-a-republic-or-a-democracy/>.